

Opleiding als nieuwe sociale scheidslijn

Een tegengeluid¹

Jochem Tolsma^{*1}

Opleiding als nieuwe sociale scheidslijn. De recente wetenschappelijke en maatschappelijke aandacht die dit thema ten deel valt overziend, kan de indruk ontstaan dat sociologen en beleidsmakers het, bij hoge uitzondering, allen roerend met elkaar eens zijn. Het lijkt buiten kijf te staan dat opleiding een belangrijke en nieuwe scheidslijn is. De angst dat opleiding een bron gaat vormen voor het ontstaan van nieuwe vormen van sociale ongelijkheid in de Nederlandse samenleving en dat hierdoor de samenhang in de samenleving af zal brokkelen tussen individuen met verschillende opleidingsniveaus heeft hiermee een vruchtbare bodem gevonden. Ook professor Mark Bovens laat in dit issue – gebaseerd op zijn presentatie tijdens de Dag van de Sociologie – op het eerste gezicht, op overtuigende wijze zien dat opleiding een belangrijke en nieuwe scheidslijn is in Nederland. Moeten we het debat hierover dan maar sluiten en ons gaan richten op (onderzoek naar) beleid ter voorkoming van de verdere verdieping van de opleidingscheidslijn?

Aan mij werd door de organisatie van de Dag van de Sociologie gevraagd om een tegengeluid te laten horen. Bovendien kreeg ik het verzoek of ik mijn presentatie een polemisch karakter zou kunnen geven. Hoewel professor Bovens en ik het op veel punten met betrekking tot opleiding als scheidslijn eens zijn met elkaar, heb ik dankbaar van deze gelegenheid gebruikgemaakt en deze bijdrage is op mijn presentatie gegeven tijdens de Dag van de Sociologie gebaseerd.² Het debat omtrent opleiding als nieuwe sociale scheidslijn dient mijns inziens namelijk niet gesloten te worden; we dienen er eindelijk eens echt aan te beginnen. Het doel van deze bijdrage is dan ook niet primair om met zoveel mogelijk mensen ruzie te krijgen, maar wel om verschillende discussiepunten onder het voetlicht te brengen. Ik zal daartoe dit essay structureren aan de hand van drie schijnbaar logisch inconsistente stellingen: 1) We weten niet wat een scheidslijn is; 2) Er is altijd al een opleidingscheidslijn geweest; 3) Opleiding zal nooit de nieuwe sociale scheidslijn worden.

---

* j.tolsma@maw.ru.nl

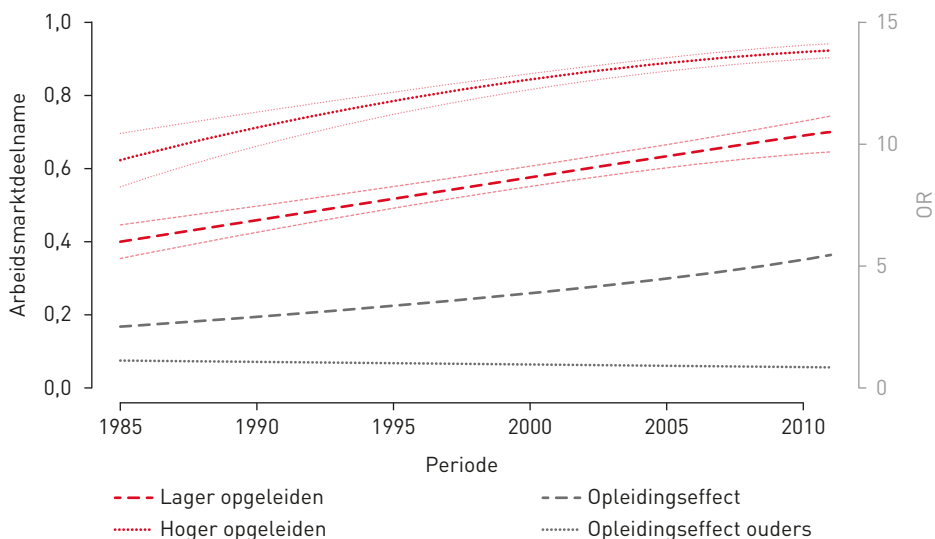
1 Universitair hoofddocent Sociologie, Faculteit der Sociale Wetenschappen, Radboud Universiteit, Nijmegen

We weten niet wat een scheidslijn is

We kunnen spreken over een sociale scheidslijn als minimaal twee van de volgende elementen samenkomen: (1) er is sprake van duidelijk te onderscheiden groepen van aanzienlijke omvang; (2) deze groepen hebben verschillende opvattingen, gedragingen en levenskansen; en (3) er vindt identificatie plaats met de groep en er zijn groepsspecifieke instituties. De groep hoger opgeleiden is de afgelopen decennia flink gegroeid in Nederland en hoger en lager opgeleiden zijn getalsmatig nu ongeveer in evenwicht met elkaar. Dus aan de eerste voorwaarde is voldaan. Aan de andere kant is er nog nauwelijks sprake van het ontstaan van instituties voor en door specifieke opleidingsgroepen. Om na te gaan of er sprake is van een opleidings-scheidslijn is het dus cruciaal om te weten of er verschillen bestaan tussen lager en hoger opgeleiden in houdingen en gedrag en of deze zijn toegenomen in de loop van de tijd.

Ik toon u hieronder een figuur (figuur 1) afkomstig uit het boek *Opleiding als sociale scheidslijn. Een nieuw perspectief op een oude kloof* dat dit jaar nog verschijnt bij Garant-Uitgevers en dat door Marloes de Lange, Maarten Wolbers en ondergetekende is geredigeerd. U ziet de mate van arbeidsmarktdeelname, af te lezen op de linker Y-as, voor hoger opgeleiden (universiteit; de zwart gestippelde lijn) en lager opgeleiden (maximaal basisschool; zwart gestreepte lijn) in verschillende perioden (X-as). Arbeidsmarktdeelname wordt gedefinieerd als het hebben van een betaalde baan voor ten minste 12 uur per week. De overige groep bestaat uit zowel werklozen als mensen die niet tot de beroepsbevolking behoren omdat zij geen betaalde arbeid verrichten en niet op zoek zijn naar een betaalde baan. De cijfers zijn afkomstig van de Familie Enquête Nederlandse Bevolking en de survey Sociaal-culturele ontwikkelingen in Nederland. Beide enquêtes worden geïnitieerd door leden van de Sectie Sociologie van de Radboud Universiteit Nijmegen en ze worden ongeveer vijfjaarlijks gehouden.³ Bij de totstandkoming van de cijfers is rekening gehouden met de leeftijd, het geslacht van de respondent en het opleidingsniveau van de ouders. Het moge duidelijk zijn dat de hoger opgeleiden vaker werkzaam zijn dan lager opgeleiden; de gestippelde lijn is immers steeds hoger dan de gestreepte lijn. Dankzij de betrouwbaarheidsintervallen (de dunne, zwarte lijnen om de dikkere lijnen) weten we ook dat deze verschillen statistisch significant zijn. Maar is de kloof tussen hoger en lager opgeleiden nu toegenomen? De geïnteresseerde leken onder u – en voor de overigen: de leek in u – zullen waarschijnlijk concluderen van niet, want de absolute verschillen zijn constant gebleven: het verschil in kans om deel te nemen op de arbeidsmarkt was 23% $((0,63-0,40) * 100)$ in 1985, in het voordeel van de hoger opgeleiden, en is dat nog steeds in 2011 $((0,93-0,70) * 100)$. Professor Bovens zal daarentegen vermoedelijk concluderen dat de scheidslijn is afgenomen. In het boek *Diplomademocratie. Over de spanning tussen meritocratie en democratie* dat hij schreef samen met Anchritt Wille (Bovens & Wille, 2011) wordt namelijk gebruikgemaakt van relatieve risico's om scheidslijnen te kwantificeren. Toegepast op onderstaande figuur zou dat betekenen dat, hoewel de kans om deel te nemen op de arbeidsmarkt in 1985 voor hoger opgeleiden nog 1,58 groter

was dan voor lager opgeleiden (0,63/0,40), dit relatieve risico gedaald is tot 1,33 in 2011 (0,93/0,70). Onder sociaal wetenschappers wordt veelal de voorkeur gegeven aan odds-ratio's om dergelijke samenhangen te kwantificeren. Dit is ook de reden waarom deze weergegeven zijn in de onderstaande figuur middels een grijze gestreepte lijn, waarbij de waarde af te lezen valt op de rechter Y-as. Bij een odds-ratio wordt het relatieve risico om wel versus niet werkzaam te zijn voor de ene groep vergeleken met het relatieve risico voor de andere groep. Voor de hoger opgeleiden is het relatieve risico om werkzaam te zijn in 1985 1,70 (0,63/0,37) en daarmee 2,54 groter dan het relatieve risico voor lager opgeleiden (0,40/0,60). De odds-ratio is echter groter geworden in de onderzochte periode en neemt in 2011 de waarde aan van 5,70. Drie verschillende operationalisaties van een opleidingsscheidlijn en drie verschillende conclusies.

Bron: FNB 1992-93, 1998, 2000, 2003 en 2009; SOCON 1985, 1990, 1995, 2000, 2005 en 2011.

Toelichting: Overgenomen uit De Lange, M., Tolsma, J. en Wolbers, M. (2015).

Figuur 1. Ontwikkelingen in arbeidsmarktdeelname naar opleidingsniveau, gecontroleerd voor compositie en sociale herkomst.

Aangezien men pas kan spreken over een opleidingsscheidlijn indien er sprake is van duidelijk te onderscheiden groepen, is het kijken naar absolute verschillen wellicht het meest relevant. Aan de andere kant, veranderingen in (kansen)ongelijkheid tussen opleidingsgroepen op samenlevingsniveau worden het best beschreven via odds-ratio's (Ultee, Arts & Flap, 2003). Maar indien we de gevolgen van opleidingsscheidlijnen centraal stellen, is het aannemelijk dat verschillen tussen opleidingsgroepen waargenomen moeten worden door individuele burgers en als relevant moeten worden beschouwd. Nu heb ik nog nooit iemand – behalve studenten sociologie – horen klagen over odds-ratio's. Mijn vermoeden is dat juist bij percepties en daarmee bij de gevolgen van opleidingsscheidlijnen de relatieve risico's een centrale rol spelen.⁴ Dit vermoeden dient natuur-

lijk empirisch onderzocht te worden. Het punt dat ik wil maken is niet dat je met statistiek alles kan bewijzen. Mijn punt is dat het sociale fenomeen dat we willen beschrijven en verklaren – een opleidingsscheidslijn – beter theoretisch ingebed moet worden.

Er is altijd al een opleidingsscheidslijn geweest

We kunnen spreken van een *nieuwe* scheidslijn op basis van opleiding indien de lager en hoger opgeleiden grotere groepen *zijn geworden*, indien opleiding in de plaats *is gekomen* van een andere scheidslijn of indien verschillen tussen opleidingsgroepen *zijn gegroeid*. Het moge duidelijk zijn dat door de onderwijsexpansie het aantal hoger opgeleiden fors is toegenomen. Tegelijkertijd is nog steeds een aanzienlijk aandeel van de samenleving lager opgeleid. De klassieke sociale scheidslijnen waarlangs de segmentatie zich in Nederland tot in de jaren zestig van de twintigste eeuw aftekende waren gebaseerd op klasse en godsdienst (Ganzeboom & Ultee, 1996; Lipset & Rokkan, 1967). Met name in het politieke landschap van Nederland waren deze sociale scheidslijnen duidelijk zichtbaar (Völker, 2012), hoewel er ook op veel andere maatschappelijke terreinen duidelijke sociaaleconomische en religieuze verschillen bestonden. Door uiteenlopende maatschappelijke processen zijn deze klassieke scheidslijnen echter steeds minder belangrijk geworden. Het lijkt hiermee gerechtvaardigd om opleiding als nieuwe scheidslijn te betitelen. Maar zijn dan ook nog de verschillen tussen de opleidingsgroepen gegroeid?

De boodschap van het reeds eerder aangehaalde boek *Diplomademocratie. Over de spanning tussen meritocratie en democratie* (Bovens & Wille, 2011) was dat de tweedeling tussen hoger en lager opgeleiden in de politiek is toegenomen in de afgelopen decennia. Maar niet alleen wat betreft politieke participatie zou er sprake zijn van een groeiende scheidslijn naar opleiding. Een belangrijke conclusie uit het advies *Nieuwe ronde, nieuwe kansen* van de Raad Voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) uit 2011 (RMO, 2011) luidt dat de kloof tussen lager en hoger opgeleiden op verschillende maatschappelijke domeinen steeds groter wordt. Dit uit zich bijvoorbeeld in het feit dat hoger en lager opgeleiden steeds vaker in aparte wijken wonen en hun kinderen naar verschillende scholen sturen. Maar enige (polemische) nuancering is echter op zijn plaats. Als reactie op het boek van Bovens en Wille stelden de politicologen Armen Hakhverdian, Wouter van der Brug en Catherine de Vries begin 2011 dat de kloof in politieke belangstelling juist kleiner is geworden (Hakhverdian, Van der Brug & De Vries, 2011a; 2011b). Zij ondersteunen deze uitspraken met empirische gegevens waaruit blijkt dat de verschillen tussen hoger en lager opgeleiden voor wat betreft uiteenlopende vormen van politieke participatie stabiel zijn gebleven of zelfs zijn afgenomen in de afgelopen decennia. Van een groeiende kloof tussen hoger en lager opgeleiden op politiek gebied is dus geenszins sprake volgens hen. En in het onderzoek *Naar een open samenleving?*, dat is uitgevoerd door Jochem Tolsma en Maarten Wolbers (Tolsma & Wolbers, 2010) en dat een van de achtergrondstudies vormt waarop het advies van de RMO was gebaseerd, worden weliswaar grote verschillen aangetroffen tussen hoger en lager opgeleiden op

diverse maatschappelijke domeinen, maar wordt lang niet altijd een *groeïende* kloof op deze terreinen vastgesteld. Het effect van opleiding op de bereikte beroepsstatus van individuen is zelfs afgenomen. En ook op het gebied van cultuurparticipatie en verschillen in gezondheid blijken opleidingsverschillen af te nemen. De conclusie dat opleiding de nieuwe scheidslijn aan het worden is in onze samenleving doordat de kloof tussen hoog en laag toeneemt, lijkt dus prematuur op basis van deze bevindingen.

In twee meer recente rapporten van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP): *Gescheiden werelden* (een gezamenlijke publicatie met de Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid [WRR]) (SCP/WRR, 2014) en *Vershil in Nederland* (SCP, 2014), wordt de suggestie gewekt dat een antwoord wordt gegeven op vraag of opleidingsverschillen toenemen. Feitelijk vindt alleen een beschrijving plaats van de huidige sociale segmentatie op het structurele en sociaal-culturele vlak. Daarmee wordt weliswaar opnieuw aangetoond dat opleiding op diverse maatschappelijke domeinen een belangrijke scheidslijn is in de Nederlandse samenleving, maar nog steeds niet of de rol van opleiding in de loop van de tijd meer bepalend is geworden. In het boek *Opleiding als sociale scheidslijn. Een nieuw perspectief op een oude kloof* (De Lange et al., 2015) wordt het tijdsperspectief wel expliciet gemaakt door de rol van opleiding bij het verwerven van een positie op diverse maatschappelijke domeinen over lange perioden of over vele cohorten te vergelijken. Het gaat daarbij om de domeinen arbeidsmarkt, attitudes, politieke participatie en gezondheid. Hoewel ik mijn royalty's op dit boek niet wil mislopen, kan ik u verklappen dat de resultaten laten zien dat op al deze domeinen opleiding voor een duidelijk onderscheid zorgt, maar dat er in de loop van de tijd geen sprake is van een consistente toename in de opleidingskloof. Dit geldt bijvoorbeeld op de arbeidsmarkt. Er is weliswaar een duidelijk opleidingseffect aanwezig in de kans op werk (zie ook Figuur 1), maar voor mannen is opleiding geen toenemende of nieuwe scheidslijn geworden. En bij vrouwen is dit slechts met mondjesmaat het geval. Ook op het domein van attitudes is er sprake van een duidelijke opleidingskloof. Maar er is convergentie opgetreden bij 'oude' maatschappelijke thema's, bijvoorbeeld als het gaat om de houding ten aanzien van man-vrouwverschillen in de samenleving. Tegelijkertijd zien we divergentie bij 'nieuwe' maatschappelijke thema's, zoals de houding ten aanzien van de Europese Unie.

We dienen dan ook te concluderen dat opleidingsverschillen al zo lang bestaan als de eerste school gesticht is. Ondanks dat opleidingsscheidslijnen pas sinds kort expliciet op de Nederlandse politieke agenda staan (OCW, 2012, 2015), heeft de Nederlandse overheid ook in het verleden al verschillende maatregelen getroffen die bewust of onbewust de scheidslijn naar opleiding hebben beïnvloed. Van oudsher stonden hierbij de sociaaldemocratische idealen van maatschappelijk verheffing en nivellering centraal. Deze oude gelijkheidsidealën van de Nederlandse overheid worden echter in verschillende tijden meer of minder nagestreefd. Dit is onder andere afhankelijk van de economische situatie in ons land – en dus de beschikbare financiële middelen van de overheid – en van de samenstelling van de regerende partijen die gelijkheid meer of minder hoog in het vaandel hebben staan. Maar de optelsom van de maatschappelijke veranderingen die hebben plaatsgevonden in ons land en het effect van het (niet-)gevoerde beleid is echter niet geweest dat opleidingscheidslijnen consistent toenamen of afnamen.

Opleiding zal nooit de nieuwe sociale scheidslijn worden

Er zijn dus geen duidelijke en consistente aanwijzingen dat de sociale verschillen tussen lager en hoger opgeleiden met betrekking tot succes op de arbeidsmarkt en opvattingen over maatschappelijke kwesties toenemen. In de terminologie van Bovens: de stratificatie en saillantie neemt niet toe. Ook is er weinig aanleiding om uit te gaan van een verdere segregatie tussen opleidingsgroepen. Volgens Bovens zouden hoger en lager opgeleiden overwegend gescheiden netwerken en vriendengroepen hebben en zouden naar opleidingsniveau gemengde vriendenkringen niet zoveel voorkomen. Hij haalt hier onderzoek aan van Beate Völker, Irene Andriessen en Hanneke Posthumus en (Völker, Andriessen & Posthumus, 2014). Maar ten eerste worden in dit onderzoek geen trends gerapporteerd en ten tweede is mijns inziens niet de cruciale vraag of vriendenkringen overwegend bestaan uit gelijk-opgeleiden, maar of de vriendenkringen ook nog anders-opgeleiden toelaten. Ik kon het niet laten om zelf eens te kijken hoe het zit.⁵ In Tabel 1 en Tabel 2 hieronder ziet u of lager, middelbaar en hoger opgeleiden in het afgelopen jaar belangrijke dingen bespraken met iemand die hoger is opgeleid (Tabel 1) en met iemand die lager is opgeleid (Tabel 2). De gegevens zijn afkomstig uit het onderzoek CrimeNL (Tolsma *et al.*, 2014) verzameld door de sectie sociologie van de Radboud Universiteit Nijmegen samen met het Centraal Bureau voor de Statistiek. De doelpopulatie betreft in dit onderzoek de Nederlandsprekende 16- tot 45-jarigen, woonachtig in de tien grootste gemeenten van Nederland. Tot de lager opgeleiden worden hier de mensen gerekend met enkel een basisschoolopleiding of een lbo-opleiding. De hoger opgeleiden zijn mensen met een diploma uit het tertiair onderwijs. De middelbaar opgeleiden vallen hier tussen. Onderstaande cijfers hebben betrekking op respondenten die in de afgelopen 12 maanden met minimaal één persoon belangrijke zaken bespraken en enkel op respondenten die het onderwijssysteem hebben verlaten. Helaas laten de relatief geringe aantallen geen trendanalyses toe, maar het beeld is vrij duidelijk: alle lager opgeleiden en nagenoeg alle middelbaar opgeleiden bespreken met minstens één hoger opgeleid persoon belangrijke zaken (Tabel 1). Omgekeerd bespreekt nog steeds 28 procent van de hoger opgeleiden belangrijke zaken met mensen die lager opgeleid zijn (Tabel 2). Hiermee wordt weliswaar opnieuw een aanwijzing gevonden dat de netwerken van hoger opgeleiden homogener zijn dan van lager opgeleiden (vgl. Völker *et al.*, 2014) maar belangrijker, de werelden van de opleidingsgroepen lijken helemaal niet zo gescheiden als Bovens doet voorkomen.

Tabel 1. In het afgelopen jaar belangrijke dingen besproken met iemand die **hoger** is opgeleid.

	NEE		JA	
	N	%	N	%
Lager opgeleid	0	0	50	100
Middelbaar opgeleid	2	1	340	99
Hoger opgeleid	821	100	0	0

Bron: CrimeNL wave1, 2, 3 en 4.

Noot: het betreft steeds rij-percentages.

Tabel 2. In het afgelopen jaar belangrijke dingen besproken met iemand die **lager** is opgeleid.

	NEE		JA	
	N	%	N	%
Lager opgeleid	50	100	0	0
Middelbaar opgeleid	309	90	33	10
Hoger opgeleid	591	72	230	28

Bron: CrimeNL wave1, 2, 3 en 4.

Noot: het betreft steeds rij-percentages.

Mark Bovens heeft wel gelijk als hij stelt dat er een geleidelijke toename is van opleidingshomogamie bij samenwonen en huwelijken, en dat die trend vooral zichtbaar is bij de hoogst opgeleiden, maar ook hier is het beeld wel iets genuanceerder. Ten eerste dienen we om de toename in opleidingshomogamie te observeren dan wel de hbo-ers en WO-ers beiden tot de groep hoger opgeleiden te rekenen. Doen we dit niet, dan is het beeld een stuk minder scherp. Ten tweede zijn er geen significante trends in de toename van de relatieve opleidingshomogamie. Ik bedoel hiermee dat, wanneer we rekening houden met het feit dat door de onderwijsexpansie de opleidingsverdelingen onder mannen en vrouwen (anders) zijn veranderd, we niet zien dat hoog steeds vaker met hoog trouwt en laag steeds vaker met laag. Dit punt wordt geïllustreerd in Tabel 3 hieronder.⁶ De lineaire trend in relatieve homogamie is niet significant in Tabel 3. Ook zien we dan niet dat de samenhang tussen de opleidingsniveaus van beide partners is toegenomen: de lineaire trend in de uniforme associatie – een soort odds-ratio – is niet significant in Tabel 3. Ook hier is de conclusie dat er geen sprake is van een (doelbewuste) toename van segregatie.

Tabel 3. Huwelijkscohorttrends in opleidingshomogamie.

Huwelijks-cohorten	N	Absolute homogamie			Relatieve homogamie			
		Even hoog	Man hoger	Vrouw hoger	Trend in homogamie		Trend in uniforme associatie	
					Per cohort	Lineair	Per cohort	Lineair
1947-1964	366	39,9%	45,4%	14,8%	0,69	0,63	0,49	0,44
1965-1974	905	35,9%	44,6%	19,5%	0,66	0,64	0,48	0,45
1975-1984	907	37,5%	37,2%	25,4%	0,66	0,68	0,43	0,47
1985-1994	970	42,0%	31,4%	26,6%	0,82	0,71	0,57	0,49
1994-2009	725	40,0%	33,0%	27,2%	0,74	0,75	0,49	0,51

Bron: FNB 1992-93, 1998, 2000, 2003 en 2009.

Noten:

- bij relatieve homogamie is de oververtegenwoordiging op de diagonaal en de uniforme associatieparameter binnen elk huwelijkscohort significant ($p < 0,05$); lineaire trends zijn niet significant.

Toelichting:

- het HBO en de universiteit zijn in de analyses beschouwd als aparte opleidingscategorieën.
- Overgenomen uit De Lange, M., Tolsma, J. & Wolbers, M. (2015).

De groep hoger opgeleiden is de afgelopen decennia sterk gegroeid. Gecombineerd met het feit dat er op veel levensdomeinen aanzienlijke verschillen bestaan tussen hoger en lager opgeleiden en dat netwerken van hoger opgeleiden homogener zijn dan die van lager opgeleiden en de absolute opleidingshomogamie tussen tertiair opgeleiden toeneemt, verklaart dit waarschijnlijk de toenemende aandacht voor de vermeende nieuwe scheidslijn tussen hoger en lager opgeleiden. Maar niet alleen zijn verschillen tussen opleidingsgroepen van alle tijden, het is tevens niet waarschijnlijk dat de scheidslijn tussen lager en hoger opgeleiden aan belang zal winnen. De stratificatie, salliantie en segregatie nemen niet toe. Veel waarschijnlijker is het dat de opleidings-scheidslijn aan belang zal inboeten. De segmentatie zal immers afnemen, aangezien de groep lager opgeleiden allengs kleiner wordt. De hoger en lager opgeleiden houden elkaar nu nog redelijk in evenwicht en dit zal weliswaar nog wel even zo blijven – cohortvervanging is immers een traag proces –, maar er komen slechts weinig lager opgeleiden bij. Alle leerlingen tot 18 jaar zijn immers kwalificatieplichtig en het aantal leerlingen dat het onderwijs verlaat zonder startkwalificatie neemt sterk af (CBS, 2010).⁷ Net zoals de secularisering ervoor gezorgd heeft dat de religieuze scheidslijn aan belang heeft ingeboet, zal de nog immer voortdurende onderwijsexpansie ervoor zorgen dat de scheidslijn tussen mensen zonder een startkwalificatie en de mensen met een diploma uit het tertiair onderwijs verdwijnt.

We zullen onder de lager opgeleiden verhoudingsgewijs steeds vaker de ouderen alsmede de nieuwkomers in Nederland aantreffen, zoals arbeidsmigranten, huwelijksmigranten en vluchtelingen. De eerste groep omdat de kwalificatieplicht toentertijd nog niet van kracht was, en de tweede groep omdat zij in het land van herkomst het onderwijssysteem hebben doorlopen waar veelal geen, of een minder strenge, leerplichtwet geldt. De kloof tussen lager en hoger opgeleiden verwordt hiermee, naast een kloof tussen jong en oud, een kloof tussen autochtone en allochtone Nederlanders. Twee scheidslijnen die minstens dezelfde aandacht verdienen als de opleidings-scheidslijn.

Tot slot. Ik wil u niet gedesilluseerd achterlaten met de gedachte dat de onderwijs-scheidslijn helemaal niet relevant is of relevant kan worden. We dienen ons te realiseren dat de onderwijsexpansie onder vrouwen sneller is verlopen dan onder mannen. De huidige generatie vrouwen zijn zelfs hoger opgeleid dan mannen. Hoger opgeleide vrouwen vallen wat betreft hun attitudes en gedrag vaak tussen de lager en hoger opgeleide mannen (De Lange *et al.*, 2015). Indien toekomstige hoger opgeleide vrouwen steeds meer op hun mannelijke evenknieën gaan lijken, zou de opleidings-scheidslijn tussen lager en hoger opgeleiden alsnog kunnen toenemen. Wellicht worden verschillen tussen lager en hoger opgeleiden ook wel scherper in beeld gebracht indien we opleiding als positioneel goed beschouwen (Wolbers, 1998). Het gaat dan niet meer om het *absolute* opleidingsniveau van individuen, maar binnen onderwijscohorten om hun *relatieve* niveau. De groep mensen in de samenleving zonder een startkwalificatie zal langzaam kleiner worden, maar er zal altijd een groep zijn van de 10/20/30 procent laagst/hoogst opgeleiden. Als gevolg

van het toegenomen aantal studierichtingen en specialisaties binnen het hoger onderwijs is er bovendien niet alleen sprake van verticale subgroepen, maar ook van horizontale subgroepen op basis van bijvoorbeeld de gevolgde studierichting. Elke (universitaire) docent zal beamen dat de meeste studenten na het succesvol doorlopen van het eerste jaar zich sterker gaan identificeren met de eigen studierichting. De rol van opleidingsrichting heeft bovendien binnen de intergenerationele overdracht van zowel opleidingsniveau als opleidingsrichting aan belang gewonnen (Kraaykamp, Tolsma & Wolbers, 2011). Met andere woorden, als hoger opgeleide vrouwen meer en meer op hoger opgeleide mannen gaan lijken, indien we opleiding als positioneel goed beschouwen en wanneer we verschillen tussen opleidingsrichtingen in ogenschouw nemen, dan is het mogelijk – maar nog allerminst zeker – dat in de toekomst opleiding zich alsnog tot een nieuwe belangrijke scheidslijn ontwikkelt.

Noten

1. Dit essay is een bewerking van de plenaire lezing op de Dag van de Sociologie van de Nederlandse Vereniging voor Sociologie, 27 mei 2015, Vrije Universiteit Amsterdam. Daarnaast is dit essay op onderdelen gebaseerd op het boek *Opleiding als sociale scheidslijn. Een nieuw perspectief op een oude kloof* (De Lange, Tolsma & Wolbers, 2015).
2. Dag van de Sociologie van de Nederlandse Vereniging voor Sociologie, 27 mei 2015, Vrije Universiteit Amsterdam.
3. Zie voor meer informatie: <http://www.ru.nl/sociologie/onderzoek/onderzoeksprojecten>.
4. Dit vermoeden is niet helemaal uit de lucht gegrepen. Ook als bijvoorbeeld op het risico van roken wordt gewezen, gebeurt dit door te wijzen op risicoverschillen tussen rokers en niet-rokers. Zie bijvoorbeeld: www.trimbos.nl. De kans zelf om longkanker te krijgen wordt niet vaak vermeld. Waarschijnlijk omdat deze kans relatief gering overkomt; de kans om in een jaar longkanker te krijgen is ongeveer 0,075%.
5. Ik heb hier samen met Josja Rokven naar gekeken, die zo vriendelijk was om de tabellen te construeren.
6. Tabel 3 is afkomstig uit hoofdstuk 6 uit het boek *Opleiding als scheidslijn. Een nieuw perspectief op een oude kloof* (De Lange, Tolsma & Wolbers, 2015).
7. Een startkwalificatie houdt in dat de huidige cohorten van scholieren minimaal een havo- of mbo niveau 2-diploma dienen te behalen, willen ze voor hun achttiende het onderwijs kunnen verlaten.

Bibliografie

- Bovens, M. & Wille, A. (2011). *Diploma-democratie. Over de spanning tussen meritocratie en democratie*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.
- CBS (2010). *De Nederlandse samenleving 2010*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

- De Lange, M., Tolsma, J. & Wolbers, M. H. J. (red.) (2015). *Opleiding als sociale scheidslijn. Een nieuw perspectief op een oude kloof*. Antwerpen: Garant-uitgevers nv.
- Ganzeboom, H. B. G. & Ultee, W. C. (1996). *De sociale segmentatie van Nederland in 2015*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.
- Hakhverdian, A., Brug, W. van der & Vries, C. de (2011a). Geen bewijs voor toename 'opleidingskloof'. *Beleid en Maatschappij*, 38, 98-105.
- Hakhverdian, A., Brug, W. van der & Vries, C. de (2011b, 10 februari). Kloof laag- en hoogopgeleiden wordt juist kleiner. *Sociale Vraagstukken*. Geraadpleegd via: <http://www.socialevraagstukken.nl/site/2011/02/10/de-%E2%80%98opleidingskloof%E2%80%99-is-eerder-geslonken-dan-gegroeid/>.
- Kraaykamp, G., Tolsma, J. & Wolbers, M. H. J. (2011). Onderwijsexpansie en opleidingsrichting. Trends in de intergenerationele overdracht van onderwijsongelijkheid in Nederland. In J. Dronkers (red.), *Goede bedoelingen in het onderwijs. Kansen en missers* (pp. 9-26). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Lipset, S. & Rokkan, S. M. (1967). Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction. In S. Lipset & S. M. Rokkan (Eds.), *Party Systems and Voter Alignments: Cross-national Perspectives* (pp. 1-63). New York: Free Press.
- OCW (2012). *Kabinetsreactie RMO advies Nieuwe ronde, nieuwe kansen*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- OCW (2015). *OCW Kennisagenda. Editie 2015*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- RMO (2011). *Nieuwe ronde, nieuwe kansen. Sociale stijging en daling in perspectief*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.
- SCP (2014). *Verschil in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- SCP/WRR (2014). *Gescheiden werelden*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid.
- Tolsma, J. & Wolbers, M. H. (2010). *Naar een open samenleving? Recente ontwikkelingen in sociale stijging en daling in Nederland*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.
- Tolsma, J., Rokven, J., Groenenstijn, P., Gouweleeuw, J. & Goudriaan, H. (2014). CrimeNL wave 3: Een onderzoek naar de ervaringen van de Nederlandse bevolking in de tien grootste gemeenten met criminaliteit (databestand). Radboud Universiteit Nijmegen: Sociologie.
- Ultee, W. C., Arts, W. A. & Flap, H. D. (2003). *Sociologie; Vragen, uitspraken, bevindingen*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Völker, B. G. M. (2012). Sociale breuklijnen herzien. Een review essay en een empirische analyse. In *De sociale klasse voorbij. Over nieuwe scheidslijnen in de samenleving* (pp. 9-35). Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Sociaal en Cultureel Planbureau & Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.
- Völker, B., Andriessen, I. & Posthumus, H. (2014). Gesloten werelden? Sociale contacten tussen lager- en hogeropgeleiden. In SCP/WRR, *Gescheiden werelden? Een verkenning van sociaal-culturele tegenstellingen in Nederland* (pp. 217-34). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau en Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.
- Wolbers, M. H. J. (1998). *Diploma-inflatie en verdringing op de arbeidsmarkt: Een studie naar ontwikkelingen en opbrengsten van diploma's in Nederland*. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen (dissertatie).